

**FİLOZOF ŞAİR EBÜ'L-ALÂ EL-MAARRÎ'NİN
'ES-SÂHİL VE'Ş-ŞÂHİC' ADLI FABLINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME**

Soner GÜNDÜZÖZ*

ÖZET:

Ebü'l-Alâ el-Maarrî filozof ve şair kimliği ile ön plana çıkmış bir edebiyatçıdır. Başta *Saktu'z-zend*, *Risâletü'l-gufrân*, *Luzûmu mâ yelzem*, *es-Sâhil ve'ş-şâhic* gibi irili ufaklı yetmiş kadar eseri ile gerek Arap edebiyatında gerekse de dünya edebiyatında hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Serbest düşünceye önem vermesi, vejetaryen olması ve geleneksel dini düşüncenin dışındaki bazı görüşleriyle eleştiri konusu yapılan Ebü'l-Alâ, eserlerinde tumturaklı bir üslubu tercih etmektedir. Bu eserleri arasında tıpkı *Kelile ve Dimne* gibi bir fabl olan *es-Sâhil ve'ş-Şâhic* içeriğindeki farklı anlatılar ve sembolik ve alegorik özellikleri ile de dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Ebü'l-Alâ hakkında özlü bir bilgi verildikten sonra *es-Sâhil ve'ş-Şâhic*'in s.81-85 arasının çevirisi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebü'l-Alâ el-Maarrî, Felsefe, Fabl, Edebiyat.

An Analysis on the Poet – Philosopher Abu al – 'Alâ Ma'arri and His Pable es-Sâhil ve's Sâhic

ABSTRACT:

Abu al-'Alâ al-Ma'arri is considerable philosopher and a writer. At first *Saktu'z-zend*, *Risâlat al-gufrân*, *Luzumu mā yelzem*, *es-Sâhil ve'ş-Şâhic* such as large and small works of Arabic literature as well as with seventy also gained a considerable place in world literature. To pay attention to free thinking, being vegetarian and his some opposing comments on traditional religious etc. was made the subject of criticism. Abu al-'Alâ al-Ma'arri prefers a rhetorical style in works. Among his works *es-Sâhil ve'ş-Şâhic* is fable like *Kalila and Dimne*. It draws attention to the different narratives and symbolic and allegorical features in the content. In this study, after giving concise information about Abu al-'Alâ al-Ma'arri and *es-Sâhil ve'ş-Şâhic*, this work's translation from p. 81 to p. 85 is presented.

Keywords: Abu al-'Alâ al-Ma'arri, Philosophy, Fable, Literature.

I- Ebü'l-Alâ'ya Dair Panoramik Bir Bakış

On birinci yüzyılın kendine özgü âmâ filozofu, şiirleri ve risaleleriyle Arap edebiyatı ve İslâm düşünce dünyasına farklı bir dokunuşu olmuş Ebü'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057) günümüzde ilmî mahfillerde hayata bakışı ve görüşleri bakımından hâlâ farklı değerlendirmelerin yapıldığı

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, e-mail: gunduzoz@hotmail.com

bir şahsiyettir. Daha çok dinî eksende tartışma konusu yapılan Ebü'l-Alâ el-Maarrî kimine göre zındık ve mülhit biri; kimine göre dini bütün bir sûfidir¹. "Ebü'l-Alâ, herhangi bir felsefe akımını benimsemeyen serbest bir düşünür ve akılcı bir filozof sayılmalıdır. Yirmi yaşından itibaren kendini düşünceye ve sanata adamıştır²." Onun alegorik bir dil kullanması manzum ve mensur eserlerinde mecaz ve sembollerle örülü bir anlatım yolunu benimsemesi, kriptik bir kişilik olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Aynı zamanda onun eserlerindeki alegori, kendine özgü tumturaklı üslubu ile birleştiğinde karşımıza farklı semantik zorlukları içeren bir anlatım çıkmaktadır. Mensur risalelerinde bile şiir hissi verecek kadar ahenk unsurlarından yararlanılmakta, basit gibi görülebilecek anlamlar kurşun gibi ağır kelimeler tarafından resmedilmektedir. Özellikle şiirlerinde bitki, hayvan ve felek adları çokça geçmektedir³. Bu tarz, Ebü'l-Alâ'nın metinlerinde bir taraftan gizli ideolojisini aktarmaya matuf bir gayretin sonucu olarak değişik şifrelerin yerleştirildiği iddiasını gündeme getirmekte; diğer taraftan bu eserlerin muhatabını dilsel bakımdan oldukça sofistike bir kitle olarak tayin ve tespit etmektedir. Söz konusu üslubun bir gereği olan deyimler, mecazi ifadeler ve oldukça zengin kelime dağarcığı, bazısı bizatihi Ebü'l-Alâ tarafından inceleme konusu yapılan leksikolojik birikime dair bir literatürün oluşmasına da neden olmuştur⁴.

Bu haliyle Ebü'l-Alâ kendine ait bir terminoloji ve retorik temsilcisi olarak da öne çıkmaktadır. Alışlagelmiş ve basmakalıp yaklaşımların dışına çıkarak geleneksel fıkıh ve kelim anlayışını tenkit eden Ebü'l-Alâ, kişisel hayatıyla münzevi olmayı yeğleyerek et ve süt ürünlerini yemeyi reddeden bir vejetaryen tavır sergilemektedir. Otuzlu yaşlarda felsefeye dair giderek yoğunlaşan ilgisi, referanslarına dini olanın yanında seküler bazı kaynaklar da eklemiştir. Ebü'l-Alâ'nın *Saktü'z-zend*, *Luzûmu mâ yelzem*, *Risâletü'l-gufrân* gibi eserleri farklı coğrafyalarda ve değişik zamanlarda ciddi tesirler bırakmıştır. Böylece Ebü'l-Alâ bazısı günümüze ulaşmamış olan irili ufaklı risaleleriyle zengin bir koleksiyon oluşturmuştur⁵. Eserleri arasında *Risâletü'l-gufrân*'ın Dante'nin *İlahi Komedyası*'na olan etkileri konusunda önemli tespitler vardır⁶. Bu eserde Miraç deneyimini farklı şekilde ele alan Ebü'l-Alâ, bu

¹ Yuhannâ Kumeyr, *Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî*, Dâru's-Şark, Beyrut 1985, s. 19, 20.

² Sahbân Halîfat, "Ebü'l-Alâ el-Maarrî", *DİA*, XXVII, s. 287.

³ Ömer Ferrûh, *Hakîmü'l-Ma'arre*, Matbaatü'l-Keşşâf, Beyrut 1948, s. 27; Örnek olarak bkz. Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî, *Resâilu Ebi'l-Alâ'i'l-Ma'arrî*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1948, s. 149-150.

⁴ Ebü'l-Alâ, el-Lüzûmiyyât'taki garib kelimeleri açıklamak için *Râhatü'l-Luzûm* adıyla bir şerh yazmışsa da "100 forma" olduğu söylenen bu eser günümüze kadar gelmemiştir. Benzer şekilde *Saktü'z-Zend*'deki garib kelimeleri açıklamak için *Dav'ûs-Sakt*'ı yazmıştır. Halîfat, "Ebü'l-Alâ el-Maarrî", XXVII, s. 289.

⁵ Eser adları için bkz. Ahmed Teymur Paşa, *Ebü'l-Alâ el-Maarrî, Nesebuhu ve Ahbâruhu, Şi'ruhu, Mu'tekaduhu*, el-Âfâku'l-Arabiyye, Kahire 2013, s. 93-102.

⁶ Miguel Asin Palacios, *Dante ve İslam*, çev. Güneş Ayas, Okyanus Yay., İstanbul 2015, s. 100.

deneyimi sıradan bir günahkâra atfetmekte ve seküler bir amaca dayalı eserde edebî uçarılığa ve din dışı bir ironiyi dayanan bir üslup benimsenmektedir⁷.

Seyyid Hüseyin'in değerlendirmesi çerçevesinde Doğuda metafizik, mantık ve şiirin hakikat arayışına matuf geleneksel aydınlanmacı İshrâk öğretisi, bir taraftan kozmosla ilgili anlayışlara ilham vermekte, diğer taraftan evrensel bir hiyerarşi tesis etme projesi olarak öne çıkmaktadır. Doğuda daha faal olan bu düşünsel eksene Platon ve Dante gibi şahsiyetler de eklenmektedir⁸. Kuşkusuz Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve Dante arasındaki bu paradigmatik benzerlik bir yönüyle Maarrî'nin etkisi ile açıklanabilirken, diğer yönüyle Dante'nin kendi düşünce dünyasının iç dinamikleri ile de açıklanabilir.

Kanaatimizce bu anlam çerçevesinde Ebü'l-Alâ dini unsurları mitoloji ve alegori arakesitinde yer yer seküler bir dönüşüme tabi kılmaktadır. Hellmut Ritter'in deyişiyle "olağanüstü kuvvetlerden bahseden mitos, alegorik izahlarda yerini alelade insana bırakırken"⁹, Maarrî'de dini bağlamından çıkarılarak hümanist bir düzleme çekilen Miraç olayının İbnü'l-Kârih'e atfı, dini ve eskatolojik kurgunun Ebü'l-Alâ eliyle mahiyet değiştirmesinin örneklerinden sadece biridir.

Ebü'l-Alâ'ya ait koleksiyonun güzide örneklerinden biri olan ve onun Azîzü'd-devle lakabı ile meşhur Ebû Şucâ Fâtik adına yazdığı¹⁰ *es-Sâhil ve'ş-Şâhic* Türkçe ifadesiyle At ve Katır Hikâyesi, farklı sembol ve atıflarla örülü 808 sayfadan müteşekkil bir fabldır. Rabat'ta iki nüshaya dayalı olarak Aişe Abdurrahman binti'ş-Şâti' tarafından tahkiki yapılmış olan eser¹¹ tumturaklı bir dil yapısına sahiptir. Eserin ilk sayfalarından bir kesitin yer aldığı aşağıdaki metin onun dil ve üslup özellikleri hakkında genel bir bilgi vermektedir.

II- Ebü'l-Alâ el-Maarrî'den Hükümdara Dilekçe

Selam olsun zavallı ve aciz bir heriften zatı şahanelerine! Kutup yıldızına bakan karanlıktaki yolcu gibi, Yemen'den Şam'a seyrüseferinde Süheyl'i izleyen kılavuz misali (her daim sizinleyim sanki...)

Şarabın tadına varmış çakırkeyiflerin, şerrinden sakındıkları bir şarkıcıyım ben... Şarkı söylerken horlanan, sesini kestiğinde ise himaye edilip el üstünde tutulan... Konuşurken kitabın ortasından konuşmaya alışığım ben.

Bazı çobanlar "Dikene sövme" diye salık verirlermiş ya! "Neden" diye sorulduğunda ise "Çayırlarımızda yetişmemesinden daha büyük bir iyiliği bize dokunmaz da ondan" derlermiş. İşte (lafını esirgemeyen diken gibi) biriyim ben. Ne var ki edebiyatta zirveye ulaşmış biri de

⁷ Palacios, *Dante ve İslam*, s. 88.

⁸ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, İnsan Yay., İstanbul 1992, s. 119, 120.

⁹ Hellmut Ritter, *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi, Karşılaştırmalı Edebiyat Metinleri*, ed. Mehmet Kanar, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 34.

¹⁰ Ahmed Teymur Paşa, *Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî*, s. 102.

¹¹ Eserin künye bilgisi: Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî, *Risâletü's-Sâhil ve'ş-Şâhic*, Dâru'l-Maârif, Kahire 1984.

olsam yine de huzurunuzda bulutun altındaki bir damla, Sebir Dağının eteklerinde bir çakılım ben.

Zorum ne benim? (Burada işim ne? Davul bile dengi dengine.) Değil mi ki hep körlerle sağırlar birbirini ağırlar. Ufak çocuklar kocamış ihtiyarların eline bakarlar. Evsizler sığır çalı diplerine... Köleler yanaşır cariyelere...

Ben (talihsiz bir adamım). Baharları (hiç) göremem çayırlardaki çiçekleri, ırmak kenarına varırım da unuturum su içmeyi. Oysa sabah erkenden yola çıkanlar (akşamdan) hazırlamalıdır bohçalarını, nede olsa ok atmadan doldurmak lazım okun sadağını. Okluğ, oku olmayan ne yapsın (avda),Güneşin ışığından ne anlar âmâ? (Yine de) ben dövüleceklerden değilim ki, deri dövülür tabaklansın diye...

Yaz sıcağında tandırda çalı çırpı yakmak yüküdür. Serin yer, develerin havutlarına yüküktür. Akrep kalbi yıldızı çıktığında, Tihame vadisi, halk için ancak sevimli bir köydür.

Zayıf develer yüksek tepelerde gezer, aç karnına sofraya oturanlar tokları da cezp eder, nihayet geceleri bağırtlak kuşu rahat bırakılsa uyku onu mest eder.

Hey gerilerde kalmış küheylan! Silkin de yetiş önündekilere... Allah'ın kuşlarından bir kuş oluver de konuş bir kelime. Ama ne gezer! (Anlatamam derdimi kimselere.) Hiç oduncu yok vadide, ne mutlu yaya olarak gezenlere. (Bilirsiniz) çiledir düğün, ihtiyar güveye... Ve develeri toylardan ayıran tek şey, safran ve papatyadır vadilerde. Amberler bolarınca safrana hiç bakar mı sürüler?

Allah biliyor Devletin başı, dinin baş tacı, sultanlar sultanı efendimizden yalnızca basit bir şey dilerim, Rabbim ona uzun ve bereketli ömürler bahşetsin isterim. Zatı şahanelerinin kapısına yüz sürecek olsam elimde çil çil altınlarla, onların hepsi bakır olur nazarımda... İmanı(mı) sırtlansam gelsem onun kapısına... Bu yaptığım gözümde münafıklık ve inançsızlık olur adeta...

Kâfur ve öd ağaçları getirsem ateşi beslesin diye, Efendimizin hizmetkârları kışın, kocakarı soğuklarında bunları yaksa bile ona olan muhabbetimden dolayı yine de kahrolurum (bir şeyleri) eksik bıraktım diye... Sonra efendimin huzurundaki avcılara misk ceylanları hediye etsem, ekselanslarının azameti karşısında hadsizliktir bana, bu bile.

Bunun için, şöyle yakarırım Allah'a, "Beni, ağaç reçinesine 'en güzel meyvedir' diyenlerden etme,.. Aslında bir üstünlüğü olmasa da tavşan tilkiden daha iyidir diye Mina'da tavşan kurban etmek için alaca karanlıkta yollara düşen (dalkavuklardan) eyleme!"

Gerçek şu ki her av yaban eşeklerinin arasındadır. Gel gör ki onu yakalamaya kimin kudreti vardır? Ciğerleri parçalanırcasına koşup tozu dumana katan tavşanları avlamaktan aciz, sarkık karınlı eşeğiyle obasına varan bir sümsük mü yapacak bunu? Aslında, "gün ağarıp sabah olduğunda nereye gideyim?" meselindeki kişi, sanki tıpatıp benim. Hani ona demişler ya:

"Sabah şarabında mı gözün var senin, böyle lafı ağzında gevelersin?" (Efendim) çaresiz kaldım ben, ne yapayım? Bir günahım yok, (izin verin) derdimi açayım, çaresiz insan ne günahlar işler anlatayım.

Allah, Devletin başı, dinin baş tacı, sultanlar sultanı efendimize uzun ve bereketli ömürler bahşetsin. Arzuhalim şudur ki mecbur olmadıkları hâlde kendilerini bana hizmet etmeye adanmış yeğenlerim vardır benim. Bunlardan en küçüğü daha ufacık bir çocuktur... Soğuk kış günlerinde başımda bekler. Ocaktaki ateş ne zaman sönecek olsa ateşi karıp közü eşeler. Daha başka ne iyilikler, ne iyilikler... Ben onların bana yaptıkları bu iyiliklerin karşılığını nasıl ödeyeyim?

Yeğenlerimin Hama şehrinde bazı akrabaları vardır. Onlar bu akrabalıktan dolayı oradaki bazı mülkler üzerinde hissedardır. Bu zavallı çocuklar bu haklarını talep ederler. (Bilirim) bazı arzular insanı maskara eder. Bazen insan bunların büyüüne yenik düşer. Hiç kuşkusuz bunlardan isabetli olanları da vardır.

Doğrusu arzular iki çeşittir. Bazısı kuru gürültüden ibaret olan şimşekler misali... Bazısı bereketli yağmurların ilk habercisi... Tıpkı bunun gibi, bu çocuklar hisselerinden bir yarar beklerken, adamın biri çıkıp bunu mahkemede dava konusu eder, kimsenin diş geçiremediği bu densiz, yavrucakların arsasının hazine malı olduğunu söyler. Çocuklar rica minnet benden yardım isterler, "mesele bir mahrumiyet sorunudur" derler, Devletin başı, dinin baş tacı, sultanlar sultanı efendimize konuyu arz edeyim diye...

Kırk yılın başında benden bir şey talep ederler. Bu istek ayın, kendi ışık halesi içinde olduğu an kadar az rastlanır bir iştir. Hatta alelade bir kılıcın birbirinden değerli taşlarla bezeli bir kın içinde olması gibidir. Belki aruzdaki mütekârib bahrindeki beşinci daire ancak bu kadar nadirdir... Onların taleplerine iki mektupla tercüman oldum. Bu talep ancak ufuktaki Zühre yıldızı misali, doru atlar arasında yılki atları gibi bir şey olsa gerektir.

Doğrusu benim sözüm, size olan derin saygımdan dolayı, Zürâre'nin akrabası Süveyd'in torununa söylediği sözün aynı olmalıydı.¹² " Ey (canımın) bir yanı! Diğer yanını feda et de gitsin." (Ne var ki ben bu çocukları böyle gözden çıkaramadım.) İçimden gelen ses, beni "âlicenaplık duygusu ile kanatsız uçmaya, koşum takımları olmadan atımı çetin yollara koşmaya itti. Söz konusu talebimle ilgili olarak zatı âlinizin anlayışına ve büyüklüğüne sığınırım.

¹² Bu söz Hire Hükümdarı 'Amr b. Hind'in huzurunda söylenmiştir. Zürâre bu sözü, hükümdarın kardeşini öldürdüğü için istemeye istemeye hükümdara teslim etmek zorunda kaldığı akrabası hakkında söylemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme:

Ebü'l-Alâ el-Maarrî, kendine özgü düşüncelerini, sembolik unsurlar kullanmak suretiyle alegorik bir üslupla anlatan ve bunu yaparken oldukça ağır kelimeler ve terkiplerden yararlanan bir edebiyatçı olarak öne çıkmaktadır. O bu özelliği ile hem kendine yöneltilebilecek eleştirilerden bir ölçüde korunmakta hem de elit bir muhatap kitlesine hitap etmektedir. Onun en profan anlamları son derece özenle seçtiği anlaşılması güç (garîb) lafızlarla ifade ettiği, tımturaklı bir üslup içinde ve çeşitli göndermelerle alegorik bir dil inşa ettiği görülmektedir.

Bu dilin içinde biraz zıncıklık, biraz iman vardır, biraz ihlâs, biraz isyan... Bu ise kaos demektir, fakat bazen Ebü'l-Alâ el-Maarrî'de olduğu gibi böylesi kaotik bir dil, semantik bir anarşiye yol açsa da bu karmaşadan derin bir anlam ve bir kâinat çıkabilmektedir.

Maarrî'nin eserlerinde bazen alegori metne o kadar hâkim olmaktadır ki bu puslu havada metin içinde ilerlemek imkânsız bir hâl almaktadır. Aynı zamanda Ebü'l-Alâ el-Maarrî muhteşem bir leksikolojik birikime sahiptir. Kendisi de bunun farkındadır. Bu itibarla bazı eserlerindeki kelimeleri açıklamak üzere sözlükçeler oluşturmaktadır. Kendine özgü terminoloji oluşturma özelliği ile bir parça daha zorlaşan üslubu, yine de olağanüstü şiirselliği ile kendini okuyucuya hayran bırakmaktadır.

Kurduğu metinlerde örnek olarak çevirisini sunduğumuz parçada olduğu gibi semantik girdaplar oluşturmayı seven Maarrî, bu girdapları salt söz sanatlarını gerçekleştirme gayesiyle yapmamaktadır. Aslında bunlar anlamda kara delikler açmakta, ardından karanlık bir boşluk oluşturmaktadır. Bu boşluk onun üslubunun semantik duraklama noktalarıdır. Daha doğrusu okuyucu biraz şaşkın biraz çaresiz her iki pasajda bir soluk alarak düşünmek zorundadır. Bu durum, metnin ahengi ile beraber okuma sürecini daha fazla dinamikleştirerek harikulade bir ritme neden olur. Çevirisi yapılan metin bir fabl olarak alegorinin daha derinleştiği bir özelliktedir. Ne var ki çeviriye konu olan kısım bir girizgâh niteliğinde olduğu için onun *es-Sâhil ve's-Şâhic* adlı kitabı hakkında sadece bir ipucu verebilir. Bir yönüyle seküler, diğer yönüyle mistik bir şahsiyet olan Maarrî'nin anlaşılması, klasik Arap edebiyatının temel referansları ve kültürel kodlarının kavranmasında önemli bir köşe taşı olarak durmaktadır.

KAYNAKLAR

Ahmed Teymur Paşa, *Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî, Nesebuhu ve Ahbâruhu, Şîruhu, Mu'tekaduhu*, el-Âfâku'l-Arabiyye, Kahire 2013.

el-Ma'arrî, Ebü'l-Alâ, *Risâletü's-Sâhil ve's-Şâhic*, Dâru'l-Maârif, Kahire 1984.

_____, *Resâilu Ebi'l-Alâi'l-Ma'arrî*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1948.

Ömer Ferrûh, *Hakîmü'l-Ma'arre*, Matbaatü'l-Keşşâf, Beyrut 1948.

Palacios, Miguel Asin, *Dante ve İslam*, çev. Güneş Ayas, Okyanus Yay., İstanbul 2015.

Ritter, Hellmut, *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi, Karşılaştırmalı Edebiyat Metinleri*, ed.

Mehmet Kanar, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011.

Sahbân Halîfat, "Ebü'l-Alâ el-Maarrî", *DİA*, XXVII, ss. 287-291.

Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Sanatı ve Maneviyatı*, İnsan Yay., İstanbul 1992.

Yuhannâ Kumeyr, *Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî*, Dâru's-Şark, Beyrut 1985.